

GOSPODARSKA DIPLOMACIJA I PATOLOŠKI TRENDOWI GLOBALNE EKONOMIJE. CASE STUDY: REPUBLIKA HRVATSKA

Zdravko Bazdan¹

UDK/UDC: 327.84:33](497.5)

JEL klasifikacija / JEL classification: F50

Pregledni rad / Review

Primljeno / Received: 24. lipnja 2010./June 24, 2010

Prihvaćeno za tisak / Accepted for publishing: 24. ožujka 2011./ March 24, 2011

Sažetak

U središtu su ovoga rada gospodarska diplomacija i tajne službe na koje se oslanja gospodarska diplomacija. U prvom dijelu predstavljaju se francuska iskustva. Razlog tome je veliko francusko iskustvo i činjenica da je francusko političko vodstvo prvo u svijetu javno priznalo da im je gospodarska diplomacija prioritet. U tom dijelu se posebno navode François Mitterrand i Jacques Chirac. U drugom dijelu pod naslovom Gospodarska diplomacija i obavještajne službe, posebno se ističe međuovisnost navedenih društvenih fenomena. A još od Dubrovačke Republike, tj. od 1301. ta međuovisnost gospodarske diplomacije i obavještajne službe je neprekinuti trend u međunarodnim odnosima. No, nakon 1992. i disolucije SSSR-a, trend je ušao u završnu fazu. U istom dijelu nalaze se dva grafikona. Prvi nosi naslov Korelacija između bijele, sive i crne zone izvora informacija - glavnih meta obavještajnih služba, a drugi Stožer gospodarske diplomacije Republike Hrvatske. Treći dio nosi naslov Gospodarska špijunaža, a definira se uz karakteristične primjere. A to su slučajevi kada države - svjesno kršeći međunarodno pravo, kršeći skup pravnih (običajnih i ugovornih) pravila - štite svoje poslovne subjekte u globalnoj ekonomiji. U četvrtom dijelu riječ je o Industrijskoj špijunaži, gdje se ova vrsta špijunaže definira uz primjere. A to su samo neki karakteristični slučajevi kada poslovni subjekti koriste dozvoljena, ali posebice nedozvoljena sredstva da bi došli do poslovnih tajna svojih konkurenata. U petom su dijelu u središtu patološki trendovi u globalnoj ekonomiji. Razmatranje počinje objašnjenjem dviju razina globalne ekonomija, a to su: legalna i ilegalna razina. Ta ilegalna razina je, zapravo, podzemno gospodarstvo. Posebno su navedene njegove glavne sastavnice: korupcija; neloyalna konkurencija s krađom patenata i zaštićenih znakova; porezna utočišta i pranje novca. Posljednji šesti dio je Zaključak: što sve mora znati i raditi gospodarski diplomat? Postoje tri segmenta. Prvi

¹ Dr. sc. Zdravko Bazdan, izvanredni profesor, Sveučilište u Dubrovniku, Odjel za ekonomiju i poslovnu ekonomiju, E-mail:zdravko.bazdan@unidu.hr

se odnosi na mjesta u državi primateljici gdje može prikupljati gospodarske informacije. Drugi se odnosi na načine kako može prikupljati gospodarske informacije, dok treći segment elaborira pitanje: što mora biti u stanju znati i raditi u zemlji primateljici?

Ključne riječi: *gospodarski diplomat, KGB, CIA, MOSSAD, predsjednik Republike Hrvatske, gospodarska i industrijska špijunaža, Bečka konvencija o diplomatskim odnosima.*

1. UVOD

Gospodarska diplomacija postaje sve značajnijom temom. Definiramo je kao proces od nacionalnog interesa u kojemu nacionalni poslovni subjekti u globalnoj ekonomiji stječu optimalnu poziciju zahvaljujući obavještajnoj zajednici i najvišim državnim dužnosnicima. Inače, gospodarska diplomacija je na sceni još od srednjega vijeka, kada je 1301. u Dubrovačkoj Republici osnovan centar za obavještajnu službu, koji je nazvan Centrom za sakupljanje vijesti i informacija. Dubrovačkim plemićima-političarima bio je glavno uporište njihove merkantilističke gospodarske diplomacije. S vremenom su i drugi državni uočili njezino značenje. No, gospodarska diplomacija ulazi u posebnu fazu tek nakon Drugog svjetskog rata. U tom smislu posebno navodimo razdoblje administracije Harryja Trumana, kada je u vrijeme Marshallova plana, u razdoblju od 1948. do 1952., SAD uložio dvanaest milijardi dolara u gospodarstva Zapadne Europe. U to vrijeme je američka administracija bila ključna kod donošenja investicijskih odluka – štiteći prije svega svoje nacionalne političke i gospodarske interese. A prva europska država čiji su najviši političari postali gospodarski diplomati, bila je Francuska. Nakon 1963., u vrijeme Charlesa de Gaullea, francuska diplomacija, skupa s obavještajnim službama, počinje s procesom zastupanja francuskih poslovnih subjekata u svijetu. U ovaj proces počinju se uključivati i druge zemlje, kao što su: SSSR, Japan, Velika Britanija. No, kada je 1980. na mjesto predsjednika Francuske izabran François Mitterrand, francuska diplomacija, uz oslonac na Glavnu upravu vanjske sigurnosti (*Direction générale de la sécurité extérieure* – DGSE), kreće otvoreno i agresivno. Pored toga, F. Mitterrand je 1988. napravio novi zaokret. Naime, važno je istaknuti da je u francuskoj tradiciji još od C. de Gaullea običaj da se koncem svakoga ljeta u Ministarstvu vanjskih poslova (*Quai d'Orsay*) sastanu na redovitom godišnjem savjetovanju: predsjednik Republike, ministri vanjskih i unutarnjih poslova, kao i ministri najvažnijih resora te francuski veleposlanici i šefovi konzularnih predstavništava u inozemstvu. Navedene 1988. F. Mitterrand je javno zatražio od svih da se «okrenu gospodarskoj diplomaciji». Ipak, razdjelnica je rušenje Berlinskog zida u studenome 1989. i disolucija SSSR-a i njegovih europskih satelita u prosincu 1992. Nakon tih sudbonosnih događaja, državni su u najrazvijenijim zemljama sve veći prioritet počeli pridavati gospodarskoj diplomaciji i gospodarskoj špijunaži s glavnim osloncem na nacionalne obavještajne službe. No, rijetki su državni, ipak, javno nastupali u obranu interesa svojih poslovnih subjekata. Jedan od prvih takvih iskoraka je bio onaj Billa Clintona, kada je 1994. osobno protestirao kod vlada Brazila i Saudijske Arabije jer su francuske kompanije podmićivale u Brazilu i Saudijskoj Arabiji, kako bi pobijedile na međunarodnim poslovnim natjecajima. Nakon tog po-

teza američkog predsjednika, poslovi su bili dani američkim poslovnim subjektima. Konačno je postalo jasno da ideološka i politička bliskost i partnerstvo u organizacijama kao što su NATO ili Europska unija ne predstavljaju zapreku za asocijalno ponašanje kao što su gospodarska špijunaža, podmičivanje i sl., i kroz gospodarsku diplomaciju zastupanje interesa «svojih» poslovnih subjekata na globalnom planu. Danas više nego ikada vrijedi Konfucijeva misao, koju je izrekao u petom st. pr. n. e.: «Ljubav je privremena - samo interesi su vječni».

Francuzi su bili prvi koji su otvoreno počeli javno i otvoreno govoriti o «gospodarskom ratovanju». Zapravo, u veljači 1997. u francuskom je parlamentu održan skup pod naslovom *Francuska i gospodarski rat: kakav kontraudarac, koje oružje, koji igrači?* U Parizu je utemeljen novi poslovni obavještajni sustav pod nazivom Odbor za kompetitivnu obavještajnu službu (*Comite pour la Competitive et la Securite Economique - CCSE*) na čijem je čelu bivši premijer Alain Juppe. Iste godine je u Parizu osnovana i Škola za gospodarsko ratovanje (*L'Ecole de Guerre Economique - EGE*) – Skupine ESLSCA, koja je, kao diplomski studij, otvorena prije svega za gospodarske diplomate. Školu su utemeljili obavještajci general Jean Pichot-Duclos i Christian Harbulot Benoit de Saint-Serin. U njoj nude obrazovanje o «metodama napada i obrane s kojima se suočavaju poslovni subjekti u svjetskoj gospodarskoj utakmici – u svrhu zaštite gospodarskih nacionalnih interesa». Dakle, pribavljanje gospodarskih informacija i pobjeđivanje u gospodarskim konfliktima – glavne su zadaće. Maksimalna škola je slogan Napoleona I. Bonaparte, koji glasi: «Biti pobijeđen je moguće opravdati, ali biti iznenađen je neoprostivo». I onda se na svjetskoj sceni pojavio Jacques Chirac, koji je udario temelje novoj matrici gospodarske diplomacije. Naime, na godišnjem susretu s diplomatima, održanom u Parizu 29. kolovoza 1996., svoj govor je počeo riječima: «Veleposlanici Francuske, vi ste također veleposlanici francuskog gospodarstva!». A prije otvaranja gospodarske izložbe «Francuska '97.» u Shanghaiju, u svibnju 1997., izjavio je da ga nije sram ako može pridonijeti prodaji francuskih proizvoda u svijetu. Postavio je nove standarde gospodarskoj diplomaciji kada je izjavio: «Kad putujem u inozemstvo, nemam nikakvih predrasuda. Idem prodavati francuske proizvode». Potom je otvorio navedenu gospodarsku izložbu, što je bila kruna francuske gospodarske diplomacije. Jer, na tom je predstavljanju velikom kineskom tržištu sudjelovalo 320 francuskih poslovnih subjekata sa svojim izvoznim programima, od čega je na mali biznis i manufakturu otpadalo 70 posto. U pet dana, koliko je trajala gospodarska izložba, posjetilo ju je 65.000 kineskih biznismena. Za 65 posto francuskih gospodarskih subjekata sudionika izložbe, ovo je bio prvi susret s ogromnim kineskim tržištem. I u tih pet dana, zahvaljujući svojoj gospodarskoj diplomaciji, sklopili su poslove u iznosu od nekoliko milijardi dolara. Potom su uslijedile gospodarske izložbe u Južnoj Africi, Čileu i Brazilu, koje je ponovo otvorao J. Chirac. I tada je bilo jasno da su nakon gospodarskih izložaba u razdoblju od 1996. do 1998. francuski gospodarski subjekti prodali robu i usluge u vrijednosti od 31 milijardu dolara, *The Wall Street Journal* ga je nazvao «prvim gospodarskim diplomatom svijeta».

Ako se upitamo gdje leže uzroci gospodarskog rasta i društvenog razvoja najrazvijenijih zemalja, onda sa sigurnošću možemo utvrditi da je jedan od razloga vezan i za gospodarsku diplomaciju. Ali, i za sve one ustanove na koje se ona naslanja

– a to su prije svega obavještajne službe koje ih opskrbljuju poslovnim informacijama. U tom smislu navodimo da su, prema BDP-u, najmoćnija gospodarstva na svijetu SAD, Japan, NR Kina, Njemačka, Francuska, Velika Britanija, Italija, Ruska Federacija, Španjolska, Brazil, Kanada i Indija. A među prvih šest zemalja vodi se nesmiljen i žestok rat za poslovne informacije svim sredstvima – i onim dopuštenim, ali i onim socijalno-patološkim, tj. nedopuštenim sredstvima.

2. GOSPODARSKA DIPLOMACIJA I OBAVJEŠTAJNE SLUŽBE

Gospodarska diplomacija je proces, a ne stanje u kojemu je obveza vlade jedne zemlje predstavljati nacionalne gospodarske kapacitete na međunarodnom planu koristeći pri tome tri razine. Prva razina se odnosi na zadatak vlade da predstavlja, podupire i štiti svoje nacionalne gospodarske subjekte, tako što na najvišoj razini u razgovorima s najvišim dužnosnicima zemalja otvara pitanja predstavljanja svojih gospodarskih subjekata koji su prodrijeli ili kane prodrijeti na područje zemlje domaćina, a sve u svrhu optimalizacije uvjeta za proizvodnju i plasman finalnih proizvoda. Druga razina se odnosi na razgovore koje vlada mora poticati i tražiti s menadžmentom gospodarskih subjekata u trećim zemljama kako bi u izravnim kontaktima s određenim gospodarskim subjektima u inozemstvu zastupala svoje nacionalne subjekte u cilju dobivanja što povoljnije pozicije vis-à-vis njihovih izravnih konkurenata. Treća razina se odnosi na zadatak vlade da aktivno sudjeluje na odlučujućim sastancima i skupštinama međunarodnih međudržavnih organizacija, zalažući se za svoje nacionalne gospodarske interese. A u svemu tome, gospodarska diplomacija mora biti naslonjena na svoje obavještajne službe, koje su, inače, najstariji oblik prikupljanja, pohrane, obrade i korištenja informacija. Kada se govori o obavještajnoj djelatnosti obavještajnih služba, navodi se da ih ima više vrsta. Zapravo, ovisno o tome prema kojemu kriteriju ih dijelimo, obavještajne službe mogu biti:

- nacionalne, koje skrbe o državi ili komercijalne, koje skrbe o biznisu,
- središnje, tj. centralne i resorne, kao što je obavještajna služba ministarstva vanjskih poslova, gospodarstva, vanjske trgovine,
- vojne ili civilne obavještajne službe,²
- obavještajne, ali i kontraobavještajne službe, što ovisi o tome je li im zadaća doći do informacija u inozemstvu o drugima ili spriječiti druge da ne upadnu u nacionalni sustav i da ne dođu do tajnih informacija.

Ovdje valja postaviti pitanje: tko sve i kada nastupa kao subjekt poslovno-obavještajne djelatnosti? U tom smislu valja razlikovati makrorazinu i mikrorazinu. Makrorazina se odnosi na državu koja prikuplja informacije zbog nacionalne

² U Republici Hrvatskoj to su Sigurnosno-vojna agencija – VOA i Sigurnosno-obavještajna agencija – SOA. SOA je zadužena za sva civilna pitanja, kao što su politička, gospodarska, socijalna, kulturna, znanstvena pa čak i športska.

političke, vojne i gospodarske sigurnosti te kontraobavještajne djelatnosti. U tom kontekstu treba razlikovati i dva tipa gospodarske obavještajne službe (*Economic intelligence*), koja se razlikuje od znanstvene i tehničke obavještajne službe. To je:

- makroekonomska obavještajna služba (*Macro-economic intelligence*),
- obavještajna služba za potrebe trgovinskih pregovora (*Trade negotiating intelligence*).

Mikrorazina se odnosi na gospodarske subjekte koji prikupljaju informacije zbog svojih ofenzivnih i defanzivnih potreba. Oni to rade osnivajući svoju poslovno-obavještajnu službu (*Business intelligence*). Zapravo, u pitanju je centar kojemu je zadatak tražanje za informacijama o vještinama, tehnologiji i korištenim postupcima svojih konkurenata. Nakon prikupljenih informacija, njihove klasifikacije i obrade, stvara se proizvod koji se stavlja na raspolaganje menadžmentu, tj. subjektima procesa donošenja odluka (*Decision making process*). Naime, posjedujući sve one informacije, tj. obavijesti o činjenicama i znanje o okruženju, pomaže im – a često je i krucijalno – za poslovne poduhvate u tržišnom natjecanju. Profesor Stevan Dedijer je govorio: «Kada su to shvatile uprave kompanija, počele su osnivati centre za obavještajnu službu, koji su ubrzo postali radari svake inteligentne kompanije. Dakako, radar – kojim se u maglama i nevremenima tržišta nalazi izlaz iz pogibeljne situacije».³

Posebno bismo se osvrnuli na činjenicu da je prvo i najteže područje, područje prikupljanja informacija. Dakle, djelatnicima u poslovno-obavještajnim službama na raspolaganju je nekoliko načina prikupljanja informacija. Zapravo, riječ je o nabavi sirovog materijala. Prema kriteriju prioriteta – govorimo o primarnim i sekundarnim izvorima informacija.

- Primarni izvori informacija se odnose na sve one čelne ljude koji rukovode određenim poslovnim subjektom čije je poslovanje meta analize. U tu skupinu svakako spadaju: glavni izvršni direktor (CIO), direktor financijskog sektora (CFO), ali i direktor marketinga (CMO). Njihovi nastupi, govori i intervjui posebno se analiziraju. Dakako, zanimljivi su svi oni koji se nalaze na nižim razinama rukovođenja te i njihovi nastupi, intervjui i govori podliježu analizi.
- Sekundarni izvori informacija su javno dostupna analitička izvješća, ona s redovitih godišnjih skupština dioničara, ali posebno ona s izvanrednih skupština dioničara, internet, *online* i digitalne baze podataka, monografije, članci u novinama i magazinima, TV i radioemisije, i sl. Do informacija ovoga tipa može se doći i praćenjem sajmova, burza (turističkih, i sl.) i stručnih skupova na kojima nastupaju predstavnici određenog poslovnog subjekta koji je predmet pozornosti i analize obavještajne službe.

U tom sklopu podjela je prema kriteriju dostupnosti. Tada se govori o otvorenim, poluotvorenim i zatvorenim izvorima informacija. Otvoreni izvori informacija se odnose na sve one informacije koje se nalaze u tzv. bijeloj zoni. U ovoj skupini

³ Razgovor u Dubrovniku, 22. svibnja 2001.

se nalaze i informacije koje diplomatska predstavništva mogu slati matičnoj državi.⁴ Prema tome, do informacija iz otvorenih izvora svatko obučen za tu vrstu posla može relativno lako doći. To su, dakle, javni, otvoreni i svima dostupni podaci. Smatra se da stručnjak za obavještajnu službu može, služeći se kompjuterom, doći i do 90 posto relevantnih informacija o onome što ga zanima. *No, to uvijek nije pravilo.* U svakom slučaju, kada se govori o otvorenom izvoru informacija, radi se o tzv. bijeloj zoni, gdje se dolazi do informacija *etičnim i legalnim sredstvima*. Taj aktivizam prikupljanja obavještajnih podataka iz svima dostupnih legalnih izvora naziva se i «obavještajnom službom otvorenih izvora» (*Open Source Intelligence – OSINT*). Dakle, informacije se prikupljaju na razne načine. A danas je prvi zadatak pretražiti internet koji nudi kolosalno obilje informacija.

Slika 1: Korelacija između bijele, sive i crne zone izvora informacija
– glavnih meta obavještajnih služba

⁴ Prema Bečkoj konvenciji o diplomatskim odnosima, koja je potpisana u ožujku 1961., a stupila je na snagu u travnju 1964., u članku 3.d je navedeno: «obavještavaju, svim dozvoljenim sredstvima, o uvjetima i razvoju događaja u državi kod koje se akreditira i podnošenju izvještaja o tome vladi države koja akreditira». Izvor: Zbirka konvencija iz međunarodnih odnosa, Zagreb, 1991., str. 32.

Poluotvoreni izvori informacija se odnose na sve one informacije koje se nalaze u sivoj zoni. U te izvore se ubrajaju *važni poslovni podaci*. U ovoj zoni se dolazi do informacija na *neetičan, ali legalan način*. Npr., osoba sakupljač informacija može nastupati tako da prikrije svoj identitet jer, prikupljajući za «sirove» podatke, ne koriste svoje, nego tuđe računalo. To se odnosi posebno onda u internet-caffeima, javnim knjižnicama i obrazovnim ustanovama. Također, može se pomoću treće osobe prijavljivati za internetski pregled određenih stranica, sakrivajući svoj identitet. Nadalje, za njegove ili njezine interese osoba iz treće zemlje može završiti pregled određenog materijala na internetu tako da se taj materijal iz inozemstva *forwardira* na njegovu ili njezinu e-mail adresu. Prisutnost na skupovima i konferencijama i stupanje u privatni kontakt s ekspertima koji sudjeluju na njima, posebna su tema. Sakupljač informacija prikriva predmet zanimanja. Ali sve čini da dođe do informacija koje želi. Ovakvi postupci uključuju i «kopanje po smeću» (*Dumpster diving*) po uredima ili konferencijskim salama, jer se i u kantama za smeće može naći dragocjenih podataka. Upravo zbog ovoga, još od 1970-ih sve uprave koju su shvatile ranjivost u ovakvim postupcima, nabavile su uredske strojeve za reciklažu papira kroz koje prolazi svaki list prije nego što završi u smeću. No, put do željenih informacija ovoga tipa često vodi i preko – tulumu i *call-girla*.

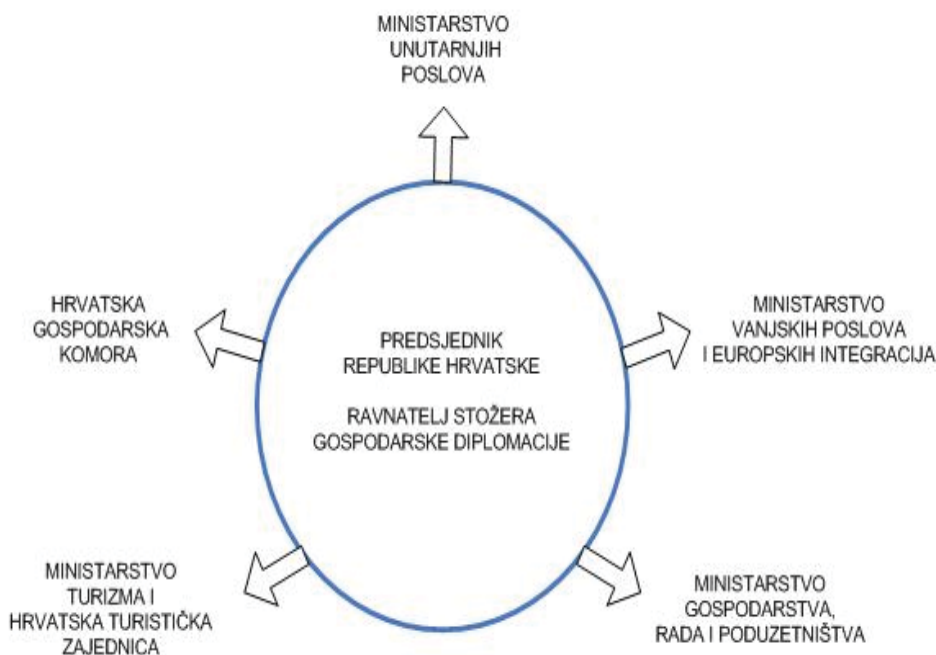
Zatvoreni se izvori informacija odnose na sve one informacije koje se nalaze u crnoj zoni. U zatvorene izvore ubrajaju se *poslovne tajne*. U pitanju su tajne informacije do kojih se dolazi na *neetičan način i ilegalnim sredstvima* – totalnim korištenjem ljudi. Inače, način prikupljanja informacija korištenjem ljudi naziva se «ljudskom obavještajnom službom» (*Human Intelligence – HUMINT*). Ono što inače podrazumijevamo pod «špijunažom» – korištenje je ljudi za ilegalno prikupljanje tajnih informacija. Ti ljudski izvori informacija su razni profesionalci, informanti, suradnici, tajni agenti, prebjezi, ratni zarobljenici, i općenito -**špijuni**. Svi su oni uključeni u rat koji se vodi - samo drugim sredstvima. Cilj je tih mirnodopskih ratova da se dođe do tajnih informacija, vrijedne imovine i znanja. A koriste se sva sredstva, posebno tajno snimanje i prisluškiavanje posebnim tehničkim sredstvima. Jedan od često korištenih načina posljednjih godina su i krađe laptopa «ciljnih osoba», posebno na prometnim mjestima. U zračnim lukama SAD-a godišnje nestane više od 630 tisuća laptopa. No, izgleda da ništa nije tako učinkovito kao što je «medena klopka» (*Honey Trap*), što je drugo ime za «nagovaranja i šaputanja u krevetu». Također, među ovakvim postupcima je i sakupljanje tzv. povjerljivih ili *insajderskih informacija*, koje se odnose na informacije koje su u rangu poslovne tajne, a njima raspoložu članovi uprave, rukovodstvo odjela određenog poslovnog subjekta, *ali i poslovne tajnice*. Inače, Markus Wolf, jedan od najdarovitijih špijuna hladnoga rata, čelnik državne obavještajne službe Njemačke Demokratske Republike, tj. Glavne obavještajne uprave,⁵ nekoć nadaleko poznate kao STASI, na čijem se čelu nalazio 33 godine, znao je reći: «Stvar je u tome da su tajnice ministara ili generala uglavnom žene i da kroz njihove ruke prolaze podaci kakvima najčešće ne raspoložu državni tajnici ili članovi

⁵ U svome sastavu je imala i Znanstveno-tehnološki obavještajni sektor koji se bavio i gospodarskom špijunažom. STASI je imao i protuobavještajnu službu.

vlade. One su bile naši najbolji donosioci državnih tajna».⁶ A u naše doba satelita, drugi glavni oblik špijunaže, tj. «tehnička obavještajna služba» (*Technical Intelligence* – TECHINT), napredovala je divovskim koracima. Tajne informacije prikupljaju se tehničkim sredstvima u procesu nadzora neprijateljskih sredstava veze. Pa, ipak, ljudski izvori su i dalje krucijalni izvor informacija i nikada ih niti najsavršenija tehnika neće moći zamijeniti.

Na čelo stožera gospodarske diplomacije u našem slučaju, mora se nalaziti sam predsjednik Republike Hrvatske. Njegov zamjenik treba biti predsjednica ili predsjednik Vlade Republike Hrvatske. A ostali gospodarski diplomati najvišeg ranga su svi ministri koji mogu i moraju pomoći predstavljanju naših gospodarskih subjekata na svjetskom tržištu. Ispod njih bi se trebali naći svi oni koji se bave vanjskim poslovima, a to su: veleposlanici, njihovi zamjenici, konzuli, atašei – posebno za gospodarstvo, kao i svi oni operativci u veleposlanstvima, konzulatima i predstavništvima vladinih ustanova u inozemstvu, ali i strukovnih udruga koje imaju zadaću predstavljanja naših poslovnih subjekata u inozemstvu. No, ovdje moramo još jednom istaknuti kako je svaka gospodarska diplomacija izravno naslonjena na obavještajnu zajednicu svoje zemlje, a u našem slučaju to je središnja obavještajna služba, tj. Sigurnosno-obavještajna agencija (SOA). Osim nje, obavještajna zajednica pretpostavlja

Slika 2: Stožer gospodarske diplomacije Republike Hrvatske

⁶ M. Wolf je u svojoj karijeri infiltrirao u zemlje NATO-a i stožer u Bruxellesu oko 4.000 špijuna. Inače, njegov je agent bio i Günter Guillaume, pomoćnik njemačkog kancelara Willyja Brandta. Kada se to doznalo 1974., W. Brandt je morao dati ostavku. Vidjeti njegovu knjigu: *Čovjek bez lica*, Zagreb, 2004.

postojanje posebnih obavještajnih služba svih ministarstava i vladinih ustanova koje su uključene u stožer gospodarske diplomacije, kako je to prikazano na Slici 2. To su, prije svega, svi oni subjekti sa svojim predstavništva u inozemstvu, kao što je Hrvatska turistička zajednica i strukovna udruga, kao što je Hrvatska gospodarska komora. Sa svojom mrežom u inozemstvu moraju stvoriti nacionalnu obavještajnu mrežu za potrebe gospodarske diplomacije. Takve, postaju sastavnicom gospodarske obavještajne zajednice Republike Hrvatske.

3. GOSPODARSKA ŠPIJUNAŽA

Riječ špijunaža dolazi od talijanske riječi *spia, spione*. Špijun je, zapravo, **uhoda**, tajni agent koji istražuje i sakuplja važne tajne iz vojne, političke i gospodarske oblasti u jednoj zemlji. Špijunaža je uhođenje, tajno motrenje nečijeg djelovanja ili rada te dostavljanje informacija centrali, nalogodavcu, financijeru. Špijunaža se može promatrati na dvije razine: političkoj i pravnoj. Politička razina predstavlja djelatnost prikupljanja štićenih, tajnih podataka. Pravna razina špijunaže označava pravni izraz za kažnjivu obavještajnu djelatnost. Međunarodno javno pravo regulira špijunažu samo u oblasti ratnog prava. Kažnjavanje špijunaže u doba mira predviđeno je kao jedno od najtežih kaznenih djela u svim kaznenim zakonima država svijeta. Bizarno zvuči, ali kada je *obavještajna revolucija* u pitanju – a to je sintagma koju je u svjetsku literaturu o ovom području uveo profesor S. Dedijer – sve je podložno špijuniranju i obavješćivanju, sva područja je moguće «napasti». Nitko nije zaštićen pa ni OUN. U tom smislu navodimo da je 2003. londonski The Observer objavio izvještaj kojim je otkrio kako je američka Nacionalna agencija za sigurnost (NSA) vodila operaciju tajnog prisluškivanja tako što je «presretala» telefonske razgovore i e-mail poruke glavnog tajnika OUN-a Kofi Annana i nekolicine diplomata Vijeća sigurnosti i u njihovim uredima na East Riveru, ali i u njihovim domovima. Pod prismotrom su bili diplomati Angole, Kameruna, Čilea, Meksika, Gvineje i Pakistana. Ovu operaciju je naredila Condoleezza Rice, tada savjetnica za nacionalnu sigurnost.⁷ Inače, špijuniranje u OUN-u je ilegalno prema brojnim međunarodnim ugovorima. Na prvom mjestu to su Konvencija o privilegijama i imunitetima OUN-a iz 1946., Ugovor između OUN-a i SAD-a iz 1947. i Bečka konvencije o diplomatskim odnosima iz 1961.⁸

Kada je u pitanju gospodarska špijunaža (*Economic espionage*), važno je znati da iza tog ilegalnog i kažnjivog djela svjesno stoje vlade, koje svim sredstvima – a to su prije svega ljudska i tehnička sredstva – pokušavaju doći do poslovnih tajna, koje bi mogle pomoći njihovim gospodarskim, odnosno poslovnim subjektima kako bi iz inferiornog došli u superiorni položaj.

⁷ Hill, Brian, *Spying on the United Nations*, The Observer, May 17, 2003, p. 2

⁸ U članku 22. je navedeno: «(1) Prostorije misije su nepovredive. Organima države (primateljice – Z. B.) dozvoljeno je da u njih uđu samo uz pristanak šefa misije. (2) Država kod koje se akreditira ima specijalnu obvezu preuzeti sve potrebne mjere kako bi spriječila nasilan ulazak u prostorije misije ili njihovo oštećenje, narušavanje mira misije ili povredu njezinog dostojanstva». Op. cit., str. 34.

Najbizarniji slučaj gospodarske špijunaže i jedan od prvih slučajeva korištenja tehničkih sredstava, tj. tehnologije identifikacije radiofrekvencijom (*RFUD-technology*) zabilježen je 1945. Sudionici su bili političke vlasti SSSR-a, a vrijeme je 4. listopada 1945., kada još nije bio počeo hladni rat. Na čelu Američkog veleposlanstva u Moskvi od 1943. nalazio se Averell Harriman, koji je bio jedan od najbližih suradnika Franklina Delanoa Roosevelta. U zgradi veleposlanstva prima delegaciju pionira iz Ukrajine, koji mu u ime «*trajnog prijateljstva sovjetskog i američkog naroda skovanog u Drugom svjetskom ratu*» daruju izrezbareni Veliki grb SAD-a u orahovini, promjera šezdeset i jedan centimetar. Egzaltiran ovim znakom prijateljstva, A. Harriman daje nalog da se dar objesi iznad radnog stola u njegovom kabinetu. Nije znao da mu je NKVD podvalio i u grb postavio prislušni mehanizam! Zapravo, u grb su ugradili bakreni valjak u čijoj se unutrašnjosti nalazio vibrator od čelične opruge, a imao je funkciju klatna koji se pomicao lijevo-desno. Membrana je bila spojena na malenu antenu. Mehanizam se nije napajao i nije imao aktivne elektroničke komponente. Pasivna sprava aktivirala se izvana samo ako bi se radioval od 330 megaherca usmjerio iz vanjskog transmitera. A. Harriman, također, nije znao da je s lijeve strane veleposlanstva parkiran kamion iz kojega se navedenim radiovalom aktivirala «buba» u grbu. Nije znao ni da je s desne strane veleposlanstva bio parkiran drugi kamion koji je mikrovalovima hvatao reflektiran signal bakrenog valjka čija je čelična opruga oscilirala u ritmu razgovora koji se vodio u njegovom kabinetu. Ovaj prislušni mehanizam, u ono vrijeme genijalni izum, otkriven je slučajno tek 1952. za mandata veleposlanika Georgea Kennana. Naime, tijekom jednog izravnog radijskog komuniciranja iz navedenog kabineta s američkim vlastima u Washingtonu, britanski operater s BBC-a, koji je time rukovodio, opazio je smetnje i pretpostavio «kako netko hvata mikrovalove i prisluškuje komunikaciju». Alarmirana je CIA, čiji su eksperti otkrili podvalu tek nakon dugotrajnog pretraživanja. Tada je nastala panika u Washingtonu jer su Sovjeti dugogodišnjim prisluškivanjem «pokrivali» jedan od najznačajnijih punktova SAD-a u svijetu te na taj način dolazili do tajnih vojnih, političkih i gospodarskih informacija. Nakon toga, Amerikanci su prvi u svijetu uveli u uporabu tzv. «gluhu sobu». Ona je danas sastavni dio svakog objekta od vrhunskog nacionalnog značaja.

Tisuće je primjera u kojima su države i njihove tajne službe na patološki način štatile svoje gospodarske subjekte. Čuvene su afere: «*KGB, supersonični Concorde i TU-144 'Concordsky'*» iz 1965., «*MOSSAD i izraelski borbeni lovac-bombarder KFIR*» iz 1968., «*Japanska tajna služba Naichō i plan japanskog ilegalnog preuzimanja francuskog sustava digitalnih telefonskih centrala*» iz 1978., «*DGSE i postavljanje 'buba' u supersonični Concorde i u pariške hotele najviše kategorije*» iz 1981., «*DGSE i krtica u IBM-u*» između 1987. i 1989., «*DGSE i pokušaj pljačke tehnologije 'stealth' u Lockheed Corporationu*» iz 1991., «*Njemačka BfV u IBM-u*» iz 1991., «*Naichō i pljačku poslovnih tajna Applications International Corp.*» iz 1991., «*Ponovni slučaj DGSE u IBM-u*» iz 1992., «*Ruska SVR, ruski diplomati u Švedskoj i švedski borbeni lovac Saab JAS 39 Gripen*» iz 2003., itd.

Inače, prema FBI-u, prošlog desetljeća je 57 država bilo umiješano u gospodarsko špijuniranje na području SAD-a. Ocijenjeno je da azijske vlade na čelu s NR Kinom, Japanom, Tajvanom i Južnom Korejom postaju sve agresivnije. Već odav-

no se prešlo na tzv. kozmičku špijunažu, elektroničkim putem uz pomoć telekomunikacijske opreme, kompjutera i satelita. No, i prije toga, a posebno nakon 1992. sve najrazvijenije države su preorijentirale svoje središnje obavještajne službe tako što su «izvlačile» ljude i sredstva iz političkih i vojnih u korist gospodarskih sektora. Smatralo se da je glavna politička i vojna prijetnja nestala te da se treba posvetiti novim zadacima nacionalnog interesa – a to je nacionalno gospodarstvo. Zanimljiv je francuski i američki primjer. Naime, od 1992. budžet francuske obavještajne zajednice se povećavao svake godine do deset posto, dok je u slučaju SAD-a to na početku bilo obrnuto. Zapravo se, nakon 1992., u SAD-u vodila rasprava o tome da treba smanjiti obavještajne operacije pa i budžet obavještajne zajednice, na čelu sa CIA-om. Argument je bio: nakon pola stoljeća držanja pod kontrolom SSSR-a, njegovih satelita i čitavog svjetskog komunizma, američka pobjeda u hladnom ratu je neupitna. Stoga «CIA & Co.» moraju pronaći novu ulogu. Ali, administracija B. Clintona (1993.-2001.) pokrenula je raspravu u drugom smjeru. Zaključak je bio da se svi mogući kapaciteti obavještajne zajednice usmjere k zaštiti gospodarskih nacionalnih interesa gospodarskom špijunažom. Senator Dennis DeConcini, bivši senator David Boren, bivši kongresnik Dan Glickman te bivši direktor CIA-e Stansfeld Turner smatrali su da obavještajna zajednica naprosto mora preuzeti barem neke funkcije gospodarske špijunaže kako bi se osigurala «nacionalna globalna gospodarska snaga». No, i danas u SAD-u postoje predsjednici uprava nekih globalnih korporacija koji se protive vladinoj intervenciji kroz obavještajnu zajednicu. To potkrepljuju stavom o liberalnom kapitalizmu kao najboljem sustavu u kojemu je nepotrebna asistencija obavještajne zajednice da bi opstali na globalnom tržištu. Poslovni ljudi i veterani u CIA-i, pak, smatraju da bi se vladina asistencija trebala ograničiti isključivo na kontraobavještajne napore i mjere. James Woolsey, na dužnosti direktora CIA-e, 1993. je izjavio da je «gospodarska obavještajna služba sada program CIA-e». Tada je istaknuo da moraju zaštititi američke kompanije u fazi međunarodnih natječaja jer «gube poslove bez razloga».

Što se službenog Washingtona tiče, gospodarskom špijunažom želi postići tri cilja⁹:

- pomoći da se identificiraju napadi i zaustavi praksa konkurenata američkih poslovnih subjekata koji u vrijeme natječaja za međunarodne poslove podmićuju one faktore koji odlučuju ili mogu o tome odlučiti. Pored toga, ekonomska diplomacija se usmjerava i na druge oblike nekorektne trgovinske prakse koja šteti američkim poslovnim subjektima,
- zaustaviti krađu poslovnih tajna američkih poslovnih subjekata kontraobavještajnom zadaćom, izvještavajući američke poslovne partnere kada im prijeti opasnost od upada u njihov sustav ili kada se upad već dogodio,
- podržavati američke pregovarače na trgovinskim pregovorima tako što će im obavještajna zajednica stavljati na raspolaganje informacije o suprotstavljenim stavovima, pomažući oblikovanju stavova u skladu s njihovim poslov-

⁹ Kotz, Nick, *Mission Impossible*, Washingtonian, December 1995, p. 145.

nim, ali i američkim nacionalnim interesima. U tom smislu navodimo da je u prosincu 1990. direktor Agencije za nacionalnu sigurnost viceadmiral William Studeman priznao da je CIA «bila uključena u GATT i u svaki trgovinski pregovor SAD-a s inozemstvom. Uzimali smo podatke o pregovaračima kako bi bili upoznati s pozicijom njihove zemlje. Mi smo obično imali nekoga tko je bio upravo tamo ili nekoga tko je bio dobro upoznat sa situacijom. Razmatrali smo prijedloge drugih zemalja i uspoređivali ih s našim ekonometrijskim modelima».¹⁰ To se posebno odnosi na američko veleposlanstvo u Parizu, koje je bilo centar špijuniranja francuskih pozicija u fazi progovaranja u GATT-u.

Na kraju ovoga dijela želimo posebno istaknuti sljedeće: kao što u suvremenoj vojnoj terminologiji postoji izraz «prijateljska vatra» (*Friendly fire*), koja se odnosi na situaciju kada vlastito topništvo i/ili zrakoplovstvo otvori vatru i pogreškom pobije svoje ili savezničke vojnike, tako i u područje gospodarske špijunaže predlažemo da se uvede kategorija - «prijateljsko špijuniranje» (*Friendly spying*). Jer, u ovoj «ratnoj» zoni odavno su «prijatelji» postali - *krvice*.¹¹

4. INDUSTRIJSKA ŠPIJUNAŽA

Kada je u pitanju industrijska špijunaža (*Industrial espionage*), važno je znati da iza tog ilegalnog i kažnjivog djela svjesno stoje uprave poslovnih subjekata, koje svim sredstvima – a prije svega podmićivanjem, tj. novcem - pokušavaju doći do poslovnih tajna, koje bi im mogle pomoći da iz inferiornog dođu u superiorni položaj. Brojni su slučajevi industrijske špijunaže, od kojih samo navodimo dva.

- *Slučaj posljednjeg dvostrukog špijuna hladnoga rata*. Radi se o Amerikancu Aldrichu «Ricku» Amesu (1941.), bivšem kontraobavještajcu i analitičaru CIA-e. Godine 1994. je optužen i osuđen da je od 1985. špijunirao u korist SSSR-a, a nakon 1992. i Ruske Federacija. Inače, smatra se da je bio najbolje plaćeni špijun u povijesti SAD-a. Naplatio je od Rusa 4.6 milijuna dolara za povjerljive vojne i gospodarske informacije te za «otkucavanje» tajnih agenata koje je CIA infiltrirala u obavještajnu zajednicu SSSR-a, odnosno Ruske Federacije. Nakon toga, svi su odreda bili likvidirani. Inače, do današnjega dana CIA nije uspjela doznati banku i bankovni račun na koji je deponiran najveći dio navedenog novca. A. Ames izdržava doživotnu robiju.
- *Slučaj svjetskih prvaka Formule 1 - McLaren i Renaulta*. Da je industrijska špijunaža «veliki biznis», navodimo sljedeći podatak: 2007. McLaren je kažnjen sa 100 milijuna dolara uz oduzimanje svih tzv. konstruktorskih bodova za 2007. To se dogodilo nakon što je Međunarodni automobilistički savez (FIA) utvrdio kako su ilegalno došli u posjed tajne tehničke dokumentacije Ferrarija. Malo kasnije se otkrilo da je u razdoblju od rujna 2006.

¹⁰ Brendon, David, *CIA, GATT and Spying*, The Guardian, December 22, 1990, p. 2

¹¹ Peterzell, Jay, *When 'Friends' Become Moles*, Time Magazine, May 28, 1990, p. 21

do listopada 2007. Renault neovlašteno došao do McLarenovih poslovnih tajna, uključujući informacije koje se odnose na: dizajn, inovacije, testove, istraživanje i razvoj (R&D) te strategiju za utrke McLarenovih bolida za 2007.

Zakonom o gospodarskoj špijunaži SAD-a¹² iz 1996. posebno je definiran institut *poslovne tajne*. A paragraf koji se odnosi na to glasi: «Poslovna tajna je svaki oblik i svaka vrsta financijskih, poslovnih, znanstvenih, tehničkih, gospodarskih ili tehnoloških informacija, uključujući obrasce, planove, procedure, programe, ili kodove, vidljive ili nevidljive, bez obzira kako su spremljeni, organizirani ili sačuvani, elektronički, grafički, fotografijama ili napisani – ako je: (1) vlasnik poduzeo odgovarajuće mjere za očuvanje njihove tajnosti i (2) ako informacije predstavljaju neovisnu ekonomsku vrijednost, aktualnu ili potencijalnu, odnosno ako nisu opće poznate i nisu bile prisutne u javnosti na bilo koji način».¹³ Ovim Zakonom su određene obavještajne aktivnosti koje su nelegalne i neetične, a to su:

- nelegalni upadi u tuđe informatičke mreže,
- prisluškivanje telefonskih razgovora,
- lažno predstavljanje ili prikrivanje s namjerom dolaženja u posjed tajnih informacija,
- nudenje mita, kompenzacija ili protežiranje neke kompanije u zamjenu za tajne informacije.

Mora se naglasiti da je ovaj zakon donesen prvenstveno zbog stranih vlada te je špijunažu ovoga tipa - uz drakonske kazne - podigao na razinu kaznenog djela *državnog gospodarskog terorizma*. Dakako, zbog ogromne štete koju trpi gospodarstvo SAD-a.¹⁴ Stoga, osoba koja prikuplja tajne gospodarske informacije o javnim i privatnim gospodarskim kapacitetima u SAD-u u korist inozemne vlade, može se kazniti «novčanom kaznom do deset milijuna dolara ili zatvorskom kaznom do 15 godina». Kada je u pitanju industrijska špijunaža, kazna iznosi «pet milijuna dolara ili zatvorska kazna od 10 godina». Prvi koji je osuđen u SAD-u na temelju ovoga zakona zbog industrijske špijunaže, bio je kineski inženjer Pen Yen Yang.

A što se tiče naše zemlje, materija o ovoj temi nalazi se u članku 295. Kaznenog zakona Republike Hrvatske pod naslovom «Izdavanje i neovlašteno pribavljanje poslovne tajne». Taj članak glasi:

“(1) Tko neovlašteno drugome priopći, preda ili na drugi način učini pristupačnim podatke koji su poslovna tajna, kao i tko pribavlja takve podatke s ciljem da ih preda nepozvanoj osobi kaznit će se kaznom zatvora od jedne do pet godina.

¹² *Economic Espionage Act*, 18 U. S. C., paragraphs: 1831-1839 u: Potter, Leslie, *Value Shift*, Chicago, 2009, p. 98

¹³ Anderson, Paul, *Economic Espionage Today*, Chicago, 2009, p. 56

¹⁴ Smatra se da ona godišnje uvijek premaši iznos od 100 milijarda dolara.

(2) Ako je odavanje, odnosno pribavljanje podataka koji su poslovna tajna počinjeno radi njihova odnošenja u stranu državu ili ako je počinitelj sebi i drugome pribavio imovinsku korist ili je prouzročio štetu velikih razmjera, počinitelj će se kazniti kaznom zatvora od jedne do deset godina.

(3) Tko kazneno djelo iz stavka 1. i 2. ovoga članka počini iz nehaja, kaznit će se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do dvije godine».¹⁵

5. PATOLOŠKI TRENDOWI U GLOBALNOJ EKONOMIJI

Globalna ekonomija djeluje na dvije razine. Prva je legalna, a druga ilegalna razina. U tzv. podzemno gospodarstvo (*Underground economy*) spada patološko poduzetništvo i prihodi od droge, prostitucije, trgovine ljudima, oružja, alkohola i cigareta, nezaštićenih autorska prava, novca koji se krivotvori i «pere» te goriva, tj. crnog tržišta benzina i nafte. Tako, npr. odnos tzv. gospodarstva u sjeni (*Shadow economy*) u odnosu na BDP u razdoblju od 1990. do 1993. u Nigeriji i Egiptu je iznosio od 68 do 76 posto, u Hong Kongu i Singapuru 13 posto, u Mađarskoj, Bugarskoj i Poljskoj od 20 do 28 posto, u Švedskoj, Norveškoj, Danskoj, Irskoj, Francuskoj, Nizozemskoj, Njemačkoj i Velikoj Britaniji od 13 do 23 posto. U Japanu, SAD-u, Austriji i Švicarskoj od 8 do 10 posto.

U tom smislu važno je istaknuti važne ilegalne segmente globalne ekonomije, a to su:

(1) *Korupcija*. Prema *Indeksu percepcije korupcije za 2009.* - koji se odnosio na 182 zemlje i predstavljao je «stupanj u kojemu je korupcija uočena da postoji između javnih službenika i političara» - najmanje korumpirane države su Novi Zeland, Danska, Singapur, Švedska, Švicarska, Finska, Nizozemska, Australija, Kanada i Irska. Najviše korumpirane su: Somalija, Afganistan, Myanmar, Meksiko, Malavi, Lesoto, Tajland, Panama, Sudan i Irak.¹⁶ I mada vlade SAD-a desetljećima izjavljuju da su najpogođenije korupcijskom praksom konkurenata njihovih poslovnih subjekata te da zbog toga godišnje gube milijarde dolara, upravo su njihove kompanije među prvima počele s tom praksom. Naime, 1960-ih godina je otkriveno planetarno podmićivanje *Lockheed Missiles and Space Corporation*a u više od dvadeset država s ukupnom sumom od preko 300 milijuna dolara. Podmićivali su političare od kojih se očekivalo da podupru prodaju Lockheedovih proizvoda. U veljači 1976. potpredsjednik uprave Lockheeda izjavio je na svjedočenju pred Senatskim potpovjerenstvom za vanjske poslove kako je Kakuei Tanaka, japanski premijer u dva mandata u razdoblju od srpnja 1972. do prosinca 1974. primio 1.8 milijuna dolara mita kako bi Japan od navedenog američkog proizvođača kupio borbene zrakoplove tipa Lockheed L-1011. Također, u isto vrijeme je podmićivala i Northrop Aviation Corp. u iznosu od 30

¹⁵ Kazneni zakon Republike Hrvatske, Narodne novine, br. 110/1997., str. 85.

¹⁶ U Republici Hrvatskoj je od veljače 2001. na snazi Nacionalni program za borbu protiv korupcije. Na navedenom Indeksu korupcije Republika Hrvatska se nalazi na 66 mjestu. Tunis je jedno mjesto iznad, a Gruzija jedno mjesto ispod.

milijuna dolara. Na meti su bile važne osobe u zemljama kao što su Iran, Saudijska Arabija, Čile i Brazil, a sve u cilju prodaje svoga lovačkog zrakoplova tipa Northrop-5. U svibnju 1975. Senat SAD-a, FBI i Trgovinska komora SAD-a razmatrali su takvu praksu u korporacijama United Brands, Gulf Oil, Del Monte, Standard Fruit, Mobil Oil, EXXON, Ashlend Oil, Northrop Aviation Corp. i Lockheed. Pokazalo se da su velikim novčanim iznosima podmićivali političare na Filipinima, u Republici Koreji, Tajlandu, Indoneziji, Saudijskoj Arabiji, Italiji, Venecueli i u Dominikanskoj Republici. Dvije godine poslije, tj. 1977., donesen je Zakon o inozemnoj koruptivnoj praksi. Poznat je po dvije odredbe. Jedna se odnosi na računovodstvenu transparentnost u skladu sa Zakonom o vrijednosnicama iz 1934. Druga se odnosi na podmićivanje stranih činovnika.

Godine 1996. Povjerenstvo ministara Vijeća Europe prihvatilo je Program akcije protiv korupcije i ujedno je donijelo nekoliko antikorupcijskih instrumenata, kao što su Konvencija o kaznenom zakonodavstvu o korupciji i kasnije donesenim protokolom na ovu konvenciju. Njome se sankcionira aktivno i pasivno podmićivanje domaćih i inozemnih javnih službenika, aktivno i pasivno podmićivanje nacionalnih i inozemnih parlamentaraca i članova međunarodnih parlamentarnih skupština, aktivno i pasivno podmićivanje u privatnom sektoru, aktivno i pasivno podmićivanje međunarodnih civilnih službenika, aktivno i pasivno podmićivanje domaćih, inozemnih i međunarodnih sudaca i službenika međunarodnih sudova, pranje novca priskrbljenog korupcijom te računovodstveni prekršaj (doznake, računovodstvena dokumentacija, itd.) vezan za koruptivne prekršaje. Konvencija je stupila na snagu 1. srpnja 2002. Pored ovoga, doneseno je još i Dvadeset principa za borbu protiv korupcije, kao i Preporuka za kodeks ponašanja za javne službenike. U prosincu 1997. potpisana je Konvencija protiv podmićivanja OECD-a čiji puni naziv glasi: Konvencija OECD-a za borbu protiv podmićivanja inozemnih javnih službenika u međunarodnim poslovnim transakcijama. Svrha joj je bila da smanji korupciju u zemljama u razvoju tako što bi potakla sankcije protiv podmićivanja u međunarodnim poslovnim transakcijama koje poduzimaju kompanije koje su registrirane u zemljama potpisnicama Konvencije. Stupila je na snagu u veljači 1999. Do travnja 2009. potvrdilo ju je 38 zemalja, uz napomenu da od 15. siječnja 2010. – kada je u svoje članstvo primio Čile, OECD broji 31 zemlju članicu. To znači da su Konvenciji pristupile i zemlje koje nisu u sastavu OECD-a, a to su, među ostalima Brazil, Bugarska i Južna Afrika, dok su na listi potpisnica Konvencije i Estonija, Izrael i Slovenija, koje su 10. svibnja 2010. pozvane da se pridruže.

Godine 2003. Opća skupština OUN-a donijela je Konvenciju protiv korupcije, koja je stupila na snagu 2005. Sastoji se od osam glava i 71. članka. Potpisnice obvezuju na antikorupcijske mjere koje su usmjerene na njihovo zakonodavstvo, ustanove i korupcijsku praksu. Te mjere podrazumijevaju prevenciju, kriminalizaciju i primjenu zakona, međunarodnu suradnju, otkrivanje prihoda od korupcije, tehničku pomoć i razmjenu informacija te mehanizam monitoringa primjene Konvencije. Bizaran je podatak da je u lipnju 2007., zbog korupcije, morao odstupiti s dužnosti direktora Skupine Svjetske banke Paul Wolfowitz. Naime, u istrazi se dokazalo da je svoju djevojku Shahu Rizu, službenicu iste ustanove, protupravno unaprijedio i poveća joj plaću za jednu trećinu.

(2) *Nelojalna konkurencija: krađa patenata i zaštićenih znakova.* Riječ je o pirateriji – *oružju gospodarskog ratovanja*. Prema definiciji nelojalna konkurencija su načini i postupci koji su protivni dobrim poslovnim običajima, a kojima se nanosi ili se može nanijeti šteta drugom poslovnom subjektu, potrošačima jer su dovedeni u zabludu, ali i državi. Vrste su nelojalna reklama, gdje se glorificira vlastiti poslovni subjekt, a iznose neistine o konkurentu, njegovim proizvodima; nedozvoljena upotreba, tj. krađa tuđih amblema, grbova, gospodarskih patenata, zaštićenih znakova i žigova; korištenje tuđe poslovne tajne; raskidanje ugovornog odnosa; vrbovanje tuđih djelatnika; manipuliranje cijenama, i sl. Djelo nelojalne konkurencije mogu počiniti i osobe koje samostalno obavljaju gospodarsku djelatnost te i inozemne fizičke i pravne osobe. Inače, svaka država ovo pitanje uređuje posebnim zakonom. To rade, u pravilu, države koje nisu ratificirale konvencije Svjetske organizacije za zaštitu intelektualne svojine (WIPO). No, postoje države koje su ratificirale navedene konvencije, a, ipak, toleriraju krađu gospodarskih patenata i zaštićenih znakova. U nekim zemljama, a to su NR Kina, Ruska Federacija, Bugarska, Hong Kong, Singapur, Tajland i Tajvan, na meti je sve - od svjetski poznatih odjevnih brendova - Lacoste, Ellesse, Prada, adidas, NIKE, itd., preko skupocenih ručnih satova Rolex, Omega, Cartier, Longines, itd. do CD-ova i videokaseta s filmovima (*videopiracy*).¹⁷ Inače, hollywoodska filmska industrija samo zbog toga godišnje izgubi više od šest milijardi dolara. Na globalnoj razini, za ovu temu je najvažnija navedena Svjetska organizacija za zaštitu intelektualne svojine, osnovana 1967., koja danas okuplja 184 države članice.

(3) *Porezna utočišta (Tax-havens) ili porezni rajevi.* Radi se, zapravo, o *prodaji zastave*, jer je u pitanju zemlja ili teritorij gdje se ubire porez po niskoj stopi ili gdje porez uopće ne postoji kao instrument fiskalne politike. Zemlja se svjesno odriče dijela dohotka ili imovine fizičkih ili pravnih osoba kojima bi mogla pokriti svoje rashode ili ih iskoristiti u druge svrhe. Pored toga, daljnje obilježje poreznog raja je da ne postoji efektivna razmjena poreznih informacija s inozemnim poreznim vlastima, a postoji samopromocija offshore financijskog centra, itd. Inače, nakon Prvog svjetskog rata dolazi do registriranja prvih poreznih rajeva. Prva je to bila Švicarska, koja je, još od srednjeg vijeka i to prva u svijetu, uvela institut bankarske tajne. Tijekom Prvog svjetskog rata švicarske vlasti su do te mjere liberalizirale propise da su izbjeglice posebno iz Rusije, Njemačke, ali i iz Latinske Amerike, mogle ulagati bez problema. Potom je, 1926., tim putem pošao Liechtenstein kada je donio Zakon o trustovima kako bi privukao offshore kapital. Zatim je 1934. Švicarska donijela Zakon o bankarstvu (*Banking Law*) u kojemu je u članku 47(b) propisala tajnost podataka i penalizaciju za prekršitelje.¹⁸ Porezni raj su 1935. službeno postali Bermuda jer se te godine registrirala jedna odvjjetnička offshore kompanija. Do 1950. porezni rajevi su privlačili bogataše, a od tada datira prodor kompanija. Pri kraju 1990. i početkom 2000. OECD je počeo kampanju protiv poreznih rajeva zbog «nelojalne porezne konkurencije» što je dovelo do promjene u korist OECD-a. Procjenjuje se da se 15 posto zemalja u svijetu

¹⁷ Batson, Andrew, *China's growth is evaluated*, The Wall Street Journal, May 7, 2010, p. 11

¹⁸ Brojne su istrage pokrenute u pogledu ponašanja švicarskih bankara u vrijeme nacističkog razdoblja, posebice u pogledu pokradenog novca, umjetnina i drugih dragocjenosti žrtava holokausta. Izvor: Gumbel, Peter, *Silence Is Golden*, Time Magazine, August 9, 2002, p. 36

tu mogu klasificirati kao porezni rajeви. To su, u pravilu, manje, a bogate zemlje s inteligentnim vladama. Karakteristične su Andora, Bahami, Bermuda, Monaco, Novi Zeland, Panama, Kajmansko Otočje, Delavare u SAD-u, Gibraltar, Hong Kong, San Marino, Švicarska, Otočje Man, Liechtenstein, Kuvajt, Macao i Vanuati. No, u toj skupini se nalazi i Saudijska Arabija, država šerijatskog prava i neviđene diktature kraljevske obitelji Saud. Uzgred, 2009. OECD je proglasio da Austrija više nije na njihovoj «sivoj listi» poreznih rajeва.

Crna lista uključuje zemlje koje nisu napravile ništa da bi uskladile zakone s OECD-ovim standardima. «Bijela lista» predstavlja zemlje koje su u značajnoj mjeri izmijenile svoje zakone. Zemlje članice G-20 založile su se, posebno na samitu koji se održao u travnju 2009. u Londonu, za suzbijanje prakse poreznih rajeва. Potakle su zemlje da potpišu sporazume o izbjegavanju dvostrukog oporezivanja i razmjeni informacija čiji je cilj suzbiti poreznu evaziju. Tada su odlučile napraviti tzv. crnu listu poreznih rajeва od četiri skupine. U prvoj su one zemlje koje stvarno primjenjuju standarde. Među njima su Australija, Brazil, Kanada, većina članica Europske unije, Ruska Federacija, Japan, Turska, Ujedinjeni Arapski Emirati, Velika Britanija i SAD. U drugoj skupini su zemlje poreznih rajeва koje su se obvezale, ali nisu u potpunosti implementirale standarde, a to su Andora, Bahami, Kajmansko Otočje, Gibraltar, Liechtenstein i Monako. U trećoj skupini su zemlje, financijski centri, koje su se obvezale, ali nisu nešto posebno uradile o pitanju implementacije standarda, a to su Čile, Kostarika, Malezija, Filipini, Singapur, Švicarska, Urugvaj i tri članice Europske unije (Austrija, Belgija i Luksemburg). U četvrtoj skupini su sve one zemlje koje se nisu obvezale na standarde. I dalje predstavljaju «čistilište» za kriminalce i njihov prljavi novac.¹⁹

(4) *Pranje novca*. U prošlosti su se pod izrazom «pranje novca» podrazumijevale isključivo financijske transakcije organiziranog kriminaliteta. Danas se pod pranjem novca podrazumijeva svaka financijska transakcija kojoj je cilj stvaranje vrijednosti koja je rezultat nezakonitog postupka. A takvi mogu biti utaja poreza i lažna financijska izvješća. U ovom smislu je važna godina 1931. kada je Al Capone osuđen zbog utaje poreza i prostitucije. Meyer Lansky - skupa s Lucky Lucianom - jedan od najvećih mafijaša i vlasnik najvećeg lanca kockarnica, uključujući i onaj u Las Vegasu, shvatio je da bi i njega mogla zadesiti ista sudbina. Počeo je organizirati mrežu korporacija-pokrivača (*Shell corporation*)²⁰ i holding korporacija na tzv. offshore područjima, gdje je «prao» svoj «crni novac». Također, novac je upućivao u i švicarske banke. A kada je 1934. u Švicarskoj donesen Zakon o bankarstvu, koji je utemeljio institut bankarske tajne, kupio je offshore banku u Genevi u koju je legalno slao ilegalno stečeni novac. On je bio prvi koji je utemeljio taj patološki sustav i osmislio sintagmu - «bijeg kapitala» (*Capital flight*).

¹⁹ *EU steps toward new rules*, The Economist, May 17TH-23RD 2010, p. 51

²⁰ Korporacija-pokrivač je poslovni subjekt koji služi kao sredstvo za poslovne transakcije. Nema vrijednu aktivu, niti vodi važne operacije. *Ipsa facto*, ove korporacije nisu ilegalne, ali su ipak glavna komponenta tzv. podzemnog gospodarstva, što se posebno odnosi na one u poreznim rajeovima. Nazivaju se i kompanijama «poštanskim sandučićima».

Nakon Drugog svjetskog rata vlasti su u SAD-u i Europi počele plijeniti ilegalno stečene vrijednosti, uključujući prije svega nekretnine. Radi izbjegavanja konfiskacije, uz poteškoće brzog trošenja ili investiranja u gospodarstvo, kriminalci su počeli «prati» novac. Tako je «pranje» novca nazvano Ahilovom petom organiziranog kriminala. Sam pojam je 1974. skovao, u vrijeme Watergatea (1972.-1974.), Jeffrey Robinson,²¹ novinar londonskog *Guardiana*. Odbor za ponovni izbor Richarda Nixona je «prljavi» novac iz donacija transferirao u Mexico te ga vraćao natrag pomoću jedne kompanije u Mimamiju. Inače, J. Robinson je u svojoj knjizi *The Loundrymen*, koju je objavio u Londonu 1995., opisao kako funkcionira globalno «pranje» novca. Otkrio je da se stotine milijardi «prljavih» dolara zarađuju posebno od trgovine drogom pa se zatim reinvestiraju kroz legalne poslove koje vode biznismeni, odvjetnici, računovođe i bankari. Godine 1998. napisao je nastavak pod naslovom *Spajanje – kako organizirani kriminalitet preuzima svijet*. Opisao je kako transnacionalni organizirani kriminalitet funkcionira da bi izgradio multinacionalnu korporaciju. Opisao je zašto je transnacionalni kriminalitet najviše profitirao od globalizacije. Opisao je kako je transnacionalni organizirani kriminalitet postao najmoćnijom specijalnom interesnom skupinom na svijetu. Bavio je i «offshore svijetom», u koji pristiže «prljavi» novac svih vrsta - uključujući i onaj od terorista. Inače, offshore kompaniju bismo mogli definirati kao poslovni subjekt koji je registriran izvan domašaja domaće jurisdikcije gdje se odvijaju primarne poslovne operacije. U ta područja spadaju Andora, Anguilla, Aruba, Bahamas, Barbados, Belize, Bermuda, British Virgin Island, Brunej, Kajmansko Otočje, Kukovo Otočje, Kostarika, Cipar, Delaware u SAD-u, Dubai, Gibraltar, Grenada, Guernsey, Hong Kong, Otočje Man, Jersey, Jordan, Labuan, Libanon, Liberija, Maršalovo Otočje, Mauricijus, Monaco, Nizozemski Antili, Nevada u SAD-u, Novi Zeland, Panama, Ras Al Khaimah, Sejšeli, Singapur, Trinidad i Tobago, Turks i Caicos Otočje, ali i Velika Britanija.

Inače, «pranje» novca može se vršiti pomoću kompleksnih poslovnih kanala i mreža čije su sastavnice korporacije-pokrivači i tzv. povjerenstva (*Trusts*)²² u poreznim rajevima. Tzv. «mrvljenje» (*Structuring*) je primjer tehnike pranja novca. To je žargon bankarske industrije koji se odnosi na izbjegavanje registracije i prijave koja se zahtijeva prema zakonu svake zemlje. Zapravo, radi se o parcelizaciji velike financijske transakcije i njezinom «mrvljenju» u manje transakcije kako bi se izbjegao zakon. Jer, nakon određenog iznosa, treba prijaviti transakciju na posebnom formularu. Tako, npr. u SAD-u taj iznos je 10.000 dolara, u Njemačkoj 15.000 eura, u Italiji 12.000 eura, u Španjolskoj 3.000 eura, u Švedskoj 10.000 dolara, pretvorenih u švedske krune i Turskoj 50.000 dolara, pretvorenih u turske lire. Ovaj postupak se još naziva i *smurfing*. Izraz dolazi od *štrumpfova* (*The Smurfs*), likova iz crtića gdje se velika skupina sastoji od mnogo malenih identičnih bića. Kriminalna tvrtka često zapošljava nekoliko agenata-*štrumpfova* (*smurfsa*) kako bi se izvršila transakcija.²³

²¹ Vidjeti njegovu knjigu *The Loundymen*, London, 1995.; posebno Drugo poglavlje.

²² Banke mogu biti povjerenstva osiguranja, a posebne *Corporate Trustee Services* mogu biti povjerenici imatelja vrijednosnih papira.

²³ Batson, Andrew, op. cit.

6. ZAKLJUČAK: ŠTO SVE MORA ZNATI I RADITI GOSPODARSKI DIPLOMAT REPUBLIKE HRVATSKE?

Gospodarski diplomat mora prije svega biti fakultetski obrazovan sa specijalizacijom iz međunarodnog gospodarstva i vanjsko-trgovinskog poslovanja. Treba perfektno poznavati stanje u globalnoj ekonomiji, uključujući i detalje o njezinim naprijed navedenim *dualnim razinama*. Posebice, treba poznavati stanje u podzemnom gospodarstvu u eri globalne socijalne patologije. Također, treba biti svjestan kako je na djelu globalna obavještajna revolucija i da za utjecaj na međunarodnom tržištu najmoćniji vode neobjavljeni špijunski rat u kojemu se ne biraju sredstva te pri tome često koriste i metode podzemnog gospodarstva. Treba se pripremiti za taj rat - psihički, fizički i intelektualno. Stoga posebno mora biti obučen i iz kriptografije i kriptooanalize. Gospodarski diplomat mora biti svjestan da može biti «ciljni objekt» obavještajne, ali i kontraobavještajne zajednice zemlje primateljice.

Potrebno je da perfektno vlada suvremenom informacijskom tehnologijom. Treba biti vješt govornik i pregovarač s uglađenim ponašanjem. Treba poznavati metode i tehnike poslovno-obavještajnog rada, posebno teoriju i praksu načina dolaženja do informacija iz otvorenih, poluotvorenih i zatvorenih izvora. Također, nužno je diplomatsko iskustvo. Treba savršeno vladati jezikom zemlje u koju se upućuju. Prije toga treba se ciljano obrazovati za zemlju u kojoj će djelovati. Traži se samostalnost u donošenju odluka, ali, dakako, nužno je da je u svakodnevnom kontaktu s nadređenim u Republici Hrvatskoj.

Gospodarski diplomat može prikupljati gospodarske informacije na svim mogućim i nemogućim mjestima, koristeći se i navedenom metodom «medene klopke». A gospodarske informacije može prikupljati tijekom:

- diplomatskog prijma,
- diplomatskog ručaka,
- diplomatske večere,
- posjeta «ciljnom poslovnom subjektu», kada je posjet organiziran od države primateljice,
- posjeta «ciljnom poslovnom subjektu», kada je posjet zatražio on sam,
- posjeta «ciljnom poslovnom subjektu», kada je posjet upriličen u sklopu posjeta gospodarske delegacije iz Republike Hrvatske,
- posjeta poslovnom subjektu, kada je posjet upriličen u sklopu posjeta uprave poslovnog subjekta iz Republike Hrvatske,
- gospodarskih izložba i sajмова,
- neformalnih razgovora gospodarskog diplomata sa zaposlenicima «ciljnog gospodarskog subjekta».

Osim nabrojenoga, gospodarski diplomat može prikupljati gospodarske informacije služeći se:

- upitnicima koje šalje poslovnim subjektima i resornim ministarstvima zemlje primateljice,
- internetom, tiskanim i elektroničkim medijima te stručnim publikacijama u kojima se nalaze podaci o «ciljnom poslovnom subjektu»,
- «tehničkim pomagalima»,
- domaćim posrednicima koji će za novac pribaviti gospodarske informacije,
- zaposlenicima koji će za novac dostavljati informacije,
- otpuštenim zaposlenicima,
- «prebjezima» koji rade u drugom poslovnom subjektu,
- kupnjom poslovnih tajna,
- kontaktima s gospodarskim diplomatom iz prijateljske zemlje,
- kontaktima s gospodarskim diplomatom iz treće zemlje koji ima određeno polje zanimanja za, npr. numizmatiku, filateliju, notafiliju, faleristiku, itd.

Mora biti u stanju u zemlji primateljici:

- osigurati najpovoljnije uvjete za plasman finalnih proizvoda i usluga poslovnih subjekata iz Republike Hrvatske povezivanjem i suradnjom s poslovnim subjektima, državnim agencijama i strukovnim poslovnim organizacijama,
- vršiti sustavnu i svakodnevnu mikroanalizu i makroanalizu prilika na tržištu, istraživati komparativne prednosti za poslovne subjekte iz Republike Hrvatske te pronalaziti *isplative tržišne niše (Niche marketing)*,
- osigurati sudjelovanje poslovnih subjekata iz Republike Hrvatske na međunarodnim natjecajima i projektima (tenderi),
- kompetentno odgovarati na upite i pružati informacije potencijalnim partnerima o stanju u gospodarstvu Republike Hrvatske,
- organizirati predavanja i stručne seminare, simpozije i okrugle stolove te predstavljati izložbe o hrvatskom gospodarstvu i važnim nacionalnim poslovnim subjektima,
- zastupati Republiku Hrvatsku na takvim skupovima, ali i na skupovima koje organizira neka od *sedamnaest specijaliziranih agencija OUN-a*,
- surađivati s medijima i uvijek im biti na raspolaganju,
- objavljivati stalne i povremene publikacije od interesa za potencijalne ulagače i dijeliti ih zainteresiranima,
- pripremati i organizirati poslovne posjete iz Republike Hrvatske za važne poslovne događaje, kao što su sajmovi, konferencije, i sl.,
- organizirati razmjene gospodarskih delegacija dviju zemalja te posjete vodstva poslovnih subjekata iz Republike Hrvatske,

- svakodnevno izvještavati Ministarstvo vanjskih poslova i europskih integracija te po potrebi izvještavati zainteresirane hrvatske poslovne subjekte o relevantnim događajima i informacijama,
- u suradnji s relevantnim poslovnim subjektom/subjektima iz Republike Hrvatske uklanjati uočene slabosti i nedostatke u svrhu optimalizacije gospodarskog nastupa na tom tržištu.

Stalno valja imati na umu da gospodarski diplomati u svakom trenutku moraju biti ratnički raspoloženi, imati razrađenu strategiju za svaku situaciju, biti sposobni preuzeti rizik i kontrolirati rizike, jednom riječju – moraju posjedovati znanje, upornost i sposobnost. Jer, cilj gospodarske diplomacije je povećati razmjenu robe i usluga sa zemljom primateljicom, tako što će u njoj konkurenti hrvatskih poslovnih subjekata biti nadmudreni i pobijeđeni. Stoga oni zaista predstavljaju «prednji odred» na ratištu koji se zove globalna ekonomija. *A na tom ratištu neće preživjeti najjači – nego oni koji se najbolje prilagode promjenama.*

LITERATURA:

1. Anderson, Paul, *Economic Espionage Today*, Chicago, 2009.
2. Batson, Andrew, *China's growth is evaluated*, The Wall Street Journal, May 7, 2010.
3. Brendon, David, *CIA, GATT and Spying*, The Guardian, December 22, 1990.
4. Gumbel, Peter, *Silence Is Golden*, Time Magazine, August 9, 2002.
5. Hill, Brian, *Spying on the United Nations*, The Observer, May 17, 2003.
6. Kotz, Nick, *Mission Impossible*, Washingtonian, December 1995.
7. Peterzell, Jay, *When 'Friends' Become Moles*, Time Magazine, May 28, 1990.
8. Potter, Leslie, *Value Shift*, Chicago, 2009.
9. Robinson, Jeffrey, *The Laundrymen*, London, 1995.
10. Wolf, Markus, *Čovjek bez lica*, Golden marketing, Zagreb, 2004.
11. *EU steps toward new rules*, The Economist, May 17TH-23RD 2010.
12. Bečka konvencija o diplomatskim odnosima, Zbirka konvencija iz međunarodnih odnosa, Zagreb, 1991.
13. Kazneni zakon Republike Hrvatske, Narodne novine, br. 110/1997.

ECONOMIC DIPLOMACY AND PATHOLOGICAL TRENDS OF THE GLOBAL ECONOMY. CASE STUDY: THE REPUBLIC OF CROATIA

*Zdravko Bazdan*²⁴

Summary

The main focus of this text revolves around economic diplomacy and secret services on which it relies on. In the first part, French experiences are presented and elaborated. The reason to such is the great French experience and the fact that the French political leadership, first in the world had publicly recognized their economic diplomacy as a priority. In such an excerpt, individuals such as Francois Mitterrand and Jacques Chirac are especially elaborated. In the second part, under the title "Economic diplomacy and secret services", interdependence among social phenomena's are specifically argued. Even from the Republic of Dubrovnik, or 1301, such interdependence of economic diplomacy and intelligence services has been marked with an un-broken trend in international relations. Although, after 1992 and the dissolution of the USSR, such trend had entered its final phase. In the same part of the text, two graphs are presented. The first graph under the title "Correlation between the white, gray and black zones of the sources of information" and the second graph under the title "Headquarter of economic diplomacy of the Republic of Croatia". The third part of the text, "Economic Espionage" is defined through characteristic examples. Such are the cases when the countries consciously brake the international law i.e. when they brake an accumulation of legal (customary and contracted) laws- protect their business subjects in global economy. The fourth part "Industrial Espionage" defines such type of espionage through examples. And those are just some of the characteristic cases when business subjects use permitted, especially un-permitted means in getting and attaining business secrets of their competitors. The fifth part of the focus attains pathologic trends in the globalized economy. Explication begins with an elaboration of two levels of global economy, and such are: legal and illegal level. Such illegal level is de facto underground economy. Its specific elements are elaborated, and such are: corruption, un-loyal competition: patent theft and protection of registered trademarks, some taxed havens and money laundering. The final, sixth part under the title "Conclusion - what does an economic diplomat have to know and do" has three segments. The first interrelates to the positions in the accredited country, which can collect economic information. The second interrelates to the ways it can collect economic information. The third segment elaborates the question: For which tasks of an economic diplomat, does one have to be capable of.

Key words: *Economic Diplomat, KGB, CIA, MOSSAD, The President of the Republic of Croatia, Economic and Industrial Espionage, The Vienna Convention on Diplomatic Relations.*

JEL classification: *F50*

²⁴ Zdravko Bazdan, Ph.D., Associate Professor, University of Dubrovnik, Department of Economics and Business, R-mail: zdravko.bazdan@unidu.hr